

Oostendse kunstenaars

De sfeer van Oostende met het drukke gedoe langs haven en strand en de steeds levendige zee met er boven de immer wisselende luchten, lokt en bekoort sinds eeuwen kunstenaars van allerlei slag. Reeds van in de 17e eeuw leggen enkele schilders met tekenstift en penseel gebeurtenissen, personen en stadsbeelden voor het nageslacht vast. In de 18e en 19e eeuw komt een steeds groeiend aantal van hen inspiratie zoeken aan de Noordzee, maar het is slechts rond de laatste eeuwwisseling — Oostende 1900 — dat het Oostendse kunstleven beheerst wordt door een drietal uitzonderlijke figuren, die zich niet alleen op lokaal vlak laten gelden, maar ook op internationaal niveau de kunst beïnvloeden.

De eerste van hen was James Ensor, geboren te Oostende in 1860. Zijn persoonlijkheid is vergroeid met zijn geboortestad en met het licht dat over de daken stroomt, de Noordzee met haar vissen en schelpen. Zijn huis in de Vlaanderenstraat, dat thans tot museum is ingericht, is een huis vol herinneringen. Het gezinsmilieu van de schilder en de atmosfeer waarin hij leefde, worden erin opgeroepen. Op de benedenverdieping is de oude winkel met schelpen en curiositeiten die hij van zijn ouders geërfd had, onveranderd gebleven. Op de eerste verdieping omringen de poppen en de maskers het huisorgel waarop hij zijn ballet getiteld de „liefdesgamma” componeerde. De chinese curiositeiten worden verzameld om hun betoverende kleuren. Enkele schilderijen, geschriften, en talrijke tekeningen bewijzen hoe scherp de blik van de meester was en hoe gevoelig hij was voor het licht. Vanuit de vensters kan men met de ogen van de schilder het perspectief van de Vlaanderenstraat zien, die hij zo dikwijls geschilderd heeft, bij sneeuwweer, of wanneer de fanfare erdoor marscheerde en de daken die zijn beroemde Daken van Oostende van 1884 en 1885 inspireerden.

Het tegenlicht sijpelt binnen in de interieurs die Ensor gedurende zijn zogenaamde sombere periode uitvoerde en scheidt de geheimzinnige bekoring van de Namiddag te Oostende van het Museum van Antwerpen, van De Dame in 't blauw en van de Dame in 't zwart van het Museum van Brussel. In het grijze zeestuk van 1880 of in de Golfbreker van 1882 maakt de buitengewoon fijne weergave van het licht de zintuiglijke indruk van de atmosfeer, van de hemel en van de zee als het ware tastbaar. Het licht zingt in de duinen en bloeit open vanaf 1882 in het witte tafelkleed van de Oostereetster. Christus die de golven tot bedaren brengt (1891), is een musicale toverwereld. Van Christus gaat een straling uit en hij heerst over de elementen. De grootse hemel is boven hem als een triomfboog gespannen. Reeds in 1886 had Ensor een droge-naald-ets over hetzelfde onderwerp uitgevoerd, die van een onvergelykelijke helderheid en zuiverheid is. In het Museum van Brussel sterft de blankheid van de Lichttoeren van Oostende (1885) overeen met de heldere nuances van een landschap vol zachtheid, terwijl het Carnaval op het strand (1887) een feeëriek licht uitstraalt. Maskers, harlekijns, potsenmakers en muzikanten, lichte schaduwen, zilverkleurige, bleek-gouden, azuur- of koraalkleurige draden roepen voor een ogenblik een liefdestuin à la Watteau op. De regenboogkleurige tonen van de schelpen mengen zich met die van het exotisch geveder van broze vogels.

Een werk zoals „de Gendarmen” van het Museum van Oostende toont ons een heel andere Ensor. Het

onthult ons zijn satirische geest die met welgevallen zijn driestheden haalt uit „het land van de spot”. In 1887 vonden twee Oostendse vissers de dood tijdens een staking. Ensor schilderde ze bewaakt door de gendarmen in de stijl van een volksprent. In 1888 verwezenlijkt hij zijn belangrijk werk de „Intrede van Christus in Brussel”, een doek van 2,58 op 4,31 m., een symfonie van levendige kleuren waarvan de scherpe contrasten de voorbode zijn van de hedendaagse schilderkunst. Ensor was toen achtentwintig jaar oud.

De Sloepen (1890) brengen Ensor terug tot de delicateit van de halve tinten. Hij had tevoren een ets gemaakt van Het grote dok, trillend van licht, buitengewoon sober en evenwichtig, een meesterwerk. Zelfs met woorden sprak niemand beter over de oude dokken dan hij: „Wonderbare oude dokken, zei hij, met uw tegelijkertijd lijne en gedrongen sloepen, die heerlijk ruiken naar de paarlemoerkleurige verse vis, gij weerspiegelt de groene, blauwe, gele of roze huizen waar de in kransen opgehangen vissen aan Sint-Pieter of Sint-Scholastica, zijn vriendin, gewijd zijn.”

Ensor is de schilder van de rijke stillevens, van de kolen of van de sappige vruchten, van de groenten en de bloemen, van de prachtige en paarlemoerkleurige vissen, doch ook de schepper van de geheimzinnige maskers, van de zonderlinge maskers, van de verwonderde of de geërgerde maskers, van de dode of met een bovennatuurlijk leven bezielde maskers, van de geraamten en van de verlijnde chinoiserieën, die zich bewegen in de sfeer van het vreemde en schier onmerkbaar ironisch zijn. In het Museum van Oostende is de Ensor met de bebloemde hoed reeds een legendarisch figuur, die aan Rubens en Renoir doet denken.

Met Spilliaert (Oostende 1881 - Brussel 1946) gaat Oostende er vreemd uitzien. Een grote stilte en een grote zuiverheid van lucht omringen de wezens en de dingen en omgeven ze met een gevoel van oneindigheid. Het vluchten van de lijnen, de dijk, het strand, het staketsel, de koninklijke galerij, brengen hem aan de rand van de droom. Heldere gebieden glijden langs donkere. De zon, de lichtbron in de nacht, een aangestoken lamp, een witte kom op een lege tafel zijn fascinerende lichtbollen. Wanneer men een schilderij van Spilliaert van de andere afzondert, dan gaat het leven als een ziel. Begaafd met een angstige verbeelding en innerlijk leven, drukt Spilliaert zich vooral uit door de tekening. Het kleurpotlood, de gouache of de waterverf doet het vreemde, psychologische of decoratieve karakter van de compositie uitkomen door scherpe tonen, hevig blauw, levendig geel, donker paars, groen, oranje of roze, koude en vurige akkoorden. In het Museum van Oostende bevinden zich doeken die getuigen van zijn doordringend verstand; een portret vol schaduw, ernstig als een daguerrotype, dat van Andrew Carnegie, doet aan als een geest; dat van een vrouw die ons aankijkt als een flamingo, dat van een klein meisje, braaf als een lammetje, dat van een geheimzinnig jong meisje, „Melancholie” genaamd.

De Vissersvrouw is bijzonder merkwaardig. Het is een pasteltekening, overwegend roos en groen. De monumentele en gestyliseerde gestalten van een visverkoopster van de Visserskaai wordt op overtuigende wijze op papier gezet. Permeke zal ze zich misschien onbewust herinneren. Hij wordt bewonderd door

James Ensor: de baden te Oostende - 1899

Verhaeren, Rik Wouters, S. Zweig en door Ensor, die van hem zei dat hij een „tedere platentekenaar” was, een geest tegelijkertijd zout en sappig”. Spilliaert was ook de illustrator van Maurice Maeterlinck, van Frans Hellens en van Marcel Lecomte. Op het Kanadaplein werd in 1964 een groots monument opgericht ter ere van Spilliaert. Het was de jonge Oostendse beeldhouwer Gerard Holmens die in opdracht van de Vlaamse Toeristenbond het prachtige beeld in witte Euvillesteen ontwierp.

Na de oorlog van 1914-18 ziet Oostende het Vlaams expressionisme ontstaan. Permeke, die teruggekomen is van Engeland, vestigt zich bij de haven, Gustaaf De Smet voegt zich bij hem en tekent naar de natuur, naast hem. Frits van den Berghe brengt enige tijd bij hem door. Een gemeenschappelijke stijl ontstaat, zonder dat hun verschillende persoonlijkheden erdoor worden geschaad. Ieder blijft volledig zichzelf. Ze komen samen bij Ensor, de vereerde meester die hem een jaar tevoren bij een heildronk op Oleffe begroet had met de woorden: „Een jonge schilder werkte dicht bij de grote lichttoren, met verward haar, geel en blond; hij was het symbool van de onbegrepen inspanning van de jeugd: Gustaaf Permeke”!

De centrale figuur van het expressionisme in België, Permeke (Antwerpen 1886 - Oostende 1952) is bijna een Oostendenaar. Zijn vader die zeeschilder was, was de eerste conservator van het Museum voor Schone Kunsten van Oostende. Te Oostende bracht hij zijn jeugd door en hij woont er tot in 1930. Naar Oostende keert hij terug als hij de Noordzee wil weerzien. Hij bezingt het leven en het ras waarin hij zijn wortels heeft. Lyrisch en barok zoals vele grote Vlamingen bereikt hij in zijn landschappen, matrozen en boeren werkelijke grootheid. Volks en elementair krachtig van nature, geeft hij met een verbazende plastische kracht het wezen en de inherente strijd die het in zich draagt, zijn eigen lotsbestemming weer.

Na te Latem in contact te zijn geweest met Minne en Servaes evolueert hij naar een somberder koloriet, expressiever vormen en synthetischer tegenstellingen tussen licht en schaduw. In de Vreemdeling, bruin, rood en goud, dat in 1916 te Chardstock (Engeland) werd geschilderd, waar hij als banneling en oorlogsgewonde verbleef, komt een dramatisch accent tot uiting waarin heel zijn persoonlijkheid ligt. Wanneer hij na de oorlog terug te Oostende is, leeft hij als een arme en harde werker.

Niemand voelt zich dichter bij de vissers en de handwerklieden dan hij. Niemand ziet beter de schoonheid van de volkswrouw en is zich beter bewust van hun weerstandsvermogen, hun vermoeidheid en hun vreugde. In deze tijd brengt hij prachtige schilderijen en tekeningen tot stand, die bijzonder doorvoeld en menselijk groot zijn. Breed in de verf, met warme kleuren en eenvoudige vormen zijn de figuren, de interieurs, de stads- en havengezichten in zijn schilderijen opgebouwd.

Niet ver van Oostende, te Jabbeke was hij sinds 1925 gevestigd. Daar kan men nog de woning en het atelier bezichtigen waarin Permeke leefde en het grootste gedeelte van zijn oeuvre schiep, en waar zich nu nog een rijke kollektie van zijn schilderijen, tekeningen en beelden bevindt.

Naast deze drie reuzen — Ensor, Spilliaert, Permeke — werkten nog ontelbare kunstenaars in Oostende. Hun namen opsommen is onbegonnen werk, maar van vele onder hen bezit het stedelijk museum op het Wapenplein waardevolle schilderijen.

Bij een verblijf in Oostende is een bezoek aan dit museum een „must” voor hen, die, zoals de kunstenaars zelf, de sfeer van de oude stad aan de zee op een steeds nieuwe wijze willen beleven.

Gegevens ontleend aan
„Oostende en de kunstenaars”
door F. EDEBAU, conservator
van het Museum voor Schone Kunsten.